

werk geworden voorzien van een uitgebreid notenapparaat. Te hopen valt echter dat het aangekondigde tweede deel er inderdaad zal komen. Het zou (helaas) niet de eerste keer in de geschiedenis zijn wanneer het slechts bij een toezegging blijft. Belofte maakt echter schuld.

H. C. Gall

V. Duchêne, *150 Jaar stadsgas te Leuven. Een episode uit de geschiedenis van de Belgische energiesector* (Deurne: MIM, 1995, 165 blz., ISBN 90 341 0866 X).

In de economische en sociale geschiedenis werd volgens de auteur van *150 Jaar stadsgas te Leuven* tot nog toe weinig aandacht besteed aan de gasindustrie. De bibliografie die in dit werk is opgenomen, bevat dan ook een bescheiden aantal titels. Met deze *case study* wil de auteur hier in ieder geval voor een deel verandering in brengen; het grote overzichtswerk zal volgens hem nog wel even op zich laten wachten.

Toch is de gasindustrie een belangrijke factor geweest in de moderne geschiedenis. Zeer belangrijk was de bijdrage die het stadsgas leverde aan de verlichting van de steden. De toepassing van de gasmotor is van belang geweest voor de ontwikkeling van kleinere industrieën waarvoor de stoommachine te groot was. In de huishoudens heeft het gas gezorgd voor een aanzienlijke verbetering van het wooncomfort. Vanaf de ontdekking van het aardgas in Nederland nam de productie van stadsgas snel af. Aardgas kreeg de voorkeur omdat het minder belastend was voor het milieu en een hoger rendement leverde. Een geduchte concurrent werd ook de elektriciteit, die op den duur het gas op sommige terreinen helemaal verdrongen heeft.

De auteur begint in hoofdstuk 1 met het ontstaan en de ontwikkeling van de gasindustrie in Europa en België tussen 1800 en 1970 (15-43). Dit hoofdstuk geeft de bredere context waarin het latere verhaal over Leuven te plaatsen is. We leren hier hoe het gas geproduceerd werd en wie er zorg droeg voor de distributie. Er werden in de loop der tijd steeds betere technieken ontwikkeld om te produceren en om het gas veiliger te vervoeren. De exploitatie vond in het begin vooral door particulieren plaats. Hoofdstuk 2 (45-103) handelt over de gasindustrie te Leuven van 1834 tot 1968. De Leuvense bevolking blijkt over het algemeen zeer positief tegenover het gas te hebben gestaan. Men vond het van groot belang dat de steden goed verlicht waren en zag in dat het gas daar een goede bijdrage toe zou kunnen leveren. Waarschijnlijk hebben ook particuliere huishoudens vanaf het begin geprofiteerd van de nieuwe brandstof. Het duurde echter wel een tijd voordat men een goed systeem van controle van het verbruik ontwikkeld had. Er ging in het begin nog wel eens wat mis met de gasleidingen, maar dit heeft volgens de auteur nooit tot paniek of afwijzing geleid. In de exploitatiewijze van het gas zijn in Leuven verschillende stadia aan te wijzen. In eerste instantie was de exploitatie in handen van particuliere bedrijven, later nam de overheid die taak over.

In hoofdstuk 3, 'Enkele sociale aspecten van het stadsgas' (105-141), maken we onder andere kennis met de lantaarnopstekers. Tot 1968 hebben zij in de straten van Leuven hun werk nog gedaan. Veel aandacht is er in dit hoofdstuk voor de praktische toepassingen van het gas in de huishoudens. De gasverlichting werd steeds verbeterd en men ontwikkelde allerlei apparaten zoals de gaswasser en het gasfomuis. Het heeft echter nog een tijd geduurd voor de gehele bevolking daarvan kon profiteren. In de beginperiode was gas veel te duur voor de meeste mensen.

De auteur is bij de samenstelling van dit boek met grote precisie te werk gegaan en heeft vrijwel alle aspecten van het stadsgas onder de loep genomen. Nergens laat hij zich verleiden tot speculaties. Het gegeven bijvoorbeeld dat het stadsgas in eerste instantie voor de arme

bevolking niet te betalen was, wordt met cijfers uit twee bronnen onderbouwd. Dit betekent niet dat het boekje bol staat van de cijfers. Er is veel aandacht voor de kwantitatieve kant, maar waar mogelijk is dat in overzichtelijke grafieken weergegeven. Daarnaast worden de technische en sociale aspecten van het gas bijvoorbeeld ook geïllustreerd met passende en soms verrassende afbeeldingen.

Joke Batink

W. van den Hull, *Autobiografie (1778-1854)*, R. Padmos, ed. (Egodocumenten X; Hilversum: Verloren, 1996, 736 blz., ISBN 90 6550 134 7).

Met 800 manuscriptbladzijden, doorspekt met gedichten, brieven en tekeningen, heeft de te Haarlem werkzame Franse schoolmeester Willem van den Hull een van meest uitvoerige autobiografieën van de negentiende eeuw nagelaten. Het belang ervan ligt niet alleen in de precisie van de levensbeschrijving en het lokale detail. Ze levert ook een boeiende illustratie van enkele specifieke aspecten van de pre-industriële maatschappij en van bredere processen binnen een samenleving in verandering: de verhouding tussen maatschap en vriendschap, de onderlinge afhankelijkheid van ouders en kinderen, de informele hulpverlening bij ziekte, behoefte en beroepskeuze, het soms grillig verloop van het leerproces en van cultuur-overdracht, de zichtbare verwevenheid van scholing en sociale ambitie. Bovenal is het een van de eerste Nederlandse autobiografieën waarin introspectie centraal staat. Ze gaat in wezen over hemzelf, zijn verlangens, emoties, ruzies en illusies, en zijn verhouding tot anderen, veel minder over zijn werk. Dankzij Van den Hulls zelfreflectie zien we hem in het proces van herinnering de levensfase van zijn 'jeugd' uitvinden. Mooi komen ook de subtiele wegen naar voren waarlangs de gevolgen van het meedogenloze Standsdenken van de negentiende-eeuwse samenleving konden worden gepareerd, en soms zelfs gewroken, met culturele middelen en een goed ontwikkeld zelfbewustzijn. De cultuur was Van den Hulls wapen in de sociale interactie. Hij wist zich er trefzeker van te bedienen.

Willem van den Hull werd in 1778 te Haarlem geboren uit een onbemiddeld, kleinburgerlijk maar goed geschoold en goed gereformeerd milieu. Zijn vader was onderbrieffbesteller. Eerst ondermeester, toen schrijfmester bij een kostschoolhouder, vervolgens voorzanger en onderwijzer bij de Waalse kerk met enkele privé-leerlingen van goede komaf (Graafland, Elias, Van Lennep, Crommelin), kreeg hij in 1808 toestemming om aan de Oude Gracht (sedert 1819 in de Sint-Jansstraat) een eigen Franse school met kostleerlingen te beginnen. Hij onderhield er in feite ook zijn ouders mee. De school liep zo goed dat hij haar in 1822 aan zijn medewerker kon overlaten en in 1832 geheel aan hem kon overdoen. Sedertdien wijdde hij zich als rentenier aan de activiteiten van de fatsoenlijke burgerstand. Hij schreef artikelen en boeken, bekleedde wat eenvoudige maatschappelijke functies, was actief in culturele kringen en redigeerde zijn memoires (tot 1854). Hij stierf in 1858. Ondanks enkele verliefdheden kwam het niet tot een huwelijk. Van den Hull weet dat aan zijn simpele afkomst (hij viel met name op een freule De Vos van Steenwijk) en aan de slechte reputatie die hij bij sommigen had. Hij adopteerde echter de oudste zoon van zijn zuster Catharina, Hubert Willem Plaatzer, die in 1836 Van den Hulls naam aan de zijne toevoegde.

Hoewel de autobiografie keurig bij de voorgeschiedenis van de familie van zijn ouders Van den Hull en De Bell aanvangt, is Willem pas op zestigjarige leeftijd met de redactie ervan begonnen. Het is dus een vorm van retrospectie, een geconstrueerd verhaal, in feite een herwerkte versie van een thans verloren gegaan dagboek. De zeer uitvoerige behandeling van